JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Maunumäki, Minna

Title: Uuspedagogiikka tulevaisuuden arviointia, oppimista ja yliopisto-opetusta määrittämässä?

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Edistyksellinen tiedeliitto, 2021

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Maunumäki, M. (2021). Uuspedagogiikka tulevaisuuden arviointia, oppimista ja yliopisto-opetusta määrittämässä?. Tiedepolitiikka, 46(3), 30-34.
https://journal.fi/tiedepolitiikka/article/view/111152

Lectio
Uuspedagogiikka tulevaisuuden arviointia, oppimista ja yliopisto-opetusta määrittämässä?

Minna Maunumäki

Suomen hallituksella on kirkas visio. Vision tavoitteena on tehdä Suomesta koulutuksen ja osaamisen mallimaa. Tähän pyritään laajamittaisella jatkuvan oppimisen uudistuksella. Valtioneuvoston jatkuvan oppimisen parlamentaarisen linjauksen mukaan ”jatkuva oppiminen on paras turva työn, teknologian ja maailman muutoksissa”. (Valtioneuvosto 2020.) Suomen 100 – vuotisjuhlassa pitämässään puheessa silloinen opetusministeri Grahn-Laasonen totesi: Pienellä maalla ei ole mitään muuta menestymisen tarinaa kuin olla osaavin kansa myös tulevaisuudessa. Osaavat ihmiset ovat tärkeintä, mitä meillä on. (Valtioneuvosto 2017). Tällaista kannanottoa on vaikea vastustaa. Nykypäivänä ei juuri kukaan tai mikään taho kehtaakaan tunnustaa tavoittelevansa tavanomaista, olevansa vain mukiinmenevä tai tyytyvänsä keskinkertaiseen. Huipputuloksiin, osaamiseen ja äärimmäisyyksiin pyrkimyksistä on tullut arkipäivää.

Tulevaisuuden korkeatasoisen osaamisen ja osaajien kouluttamisen varmistamiseksi hallitus on uudistamassa koko suomalaisen koulutusjärjestelmän varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen (Tervasmäki & Tomperi 2018). Korkeatasoisen osaamisen ja huippuosaajien tuottaminen jatkuvan oppimisen tavoitteiden suuntaisesti alkaa jo aivan pienemmistä päiväkotilapsista ulottuen kaikkiin ikäluokkiin. Varhaiskasvatuksessa on parhaillaan menossa laajamittainen uudistus, jonka tavoitteena on jatkuvan oppimisen – elinikäisen matkan käynnistäminen lapsen elämässä. Uudistuksen tavoitteena on lisätä varhaiskasvatukseen systemaattista ja ohjattua pedagogiikkaa sekä nostaa varhaiskasvatuksessa työskentelevien pedagogista osaamista. Peruskoulussa tavoitellaan oppilaiden laaja-alaista osaamista ja ohjataan tulevaisuuden kannalta tärkeäksi nähtyihin valintoihin.

Tänä vuonna tulee voimaan laajennettu oppivelvollisuus, jonka tavoite on nostaa koulutus- ja osaamistasoa kaikilla koulutusasteilla. Näin ollen tämän kevään 9. luokkalaiset ovat velvoitettuja hakeutumaan 2. asteen koulutukseen. Tästä ikäluokasta alkaen oppivelvollisuuden laajentaminen koskee kaikkia peruskoulusta toiselle asteelle siirtyviä nuoria. Parhaista lukiopaikoista kilpaillaan. Lukiotodistus määrittää vahvasti korkeakoulutukseen pääsyä, sillä opiskelijat pisteytetään lukiomenestyksen mukaan. Eniten pisteitä saa matematiikasta. Lukiossa on mahdollista suorittaa nykyään jopa yliopistokursseja, vaikka lukio on itsessään jo vaativa. Jatkuvan oppimisen uudistus ohjaa myös yliopistojen toimintaa voimakkaasti, sillä jatkuvan oppimisen rahoitusosuudet ovat vahvistuneet tuleville vuosille merkittävästi. Jatkuvan oppimisen uudistus painottuukin työikäisten osaamisen kehittämiseen. Osaamisen kehittämiseksi ja päivittämiseksi tarjotaan työelämälähtöisiä koulutuskokonaisuuksia ja joustavoitetaan osaamisen tunnistamista ja tunnustamista.

Koventuneet yhteiskunnalliset paineet näkyvät eri vaiheissa koulutusjärjestelmää olevien yksilöiden elämässä. Lukiolaisten uupumuksesta on kerrottu jo pitkään. Helsingin sanomien laaja selvitys kertoo, että osa lukiolaisista on niin stressaantuneita, että heitä ahdistaa joka päivä (Grönholm 2019). Tutkimukset kertovat, että vallitseva pandemia on vienyt myös korkeakouluopiskelijoiden uupumuksen kokonaan uudelle tasolle. Jopa 60 prosenttia kyselyyn vastanneista opiskelijoista tunsi olevansa joko täysin uupunut tai uupumusriskissä, vain 17 % opiskelijoista koki opiskelun intoa (Salmela-Aro & Peltonen 2020).

Vastuu suomen nostamisesta osaamisen ja koulutuksen mallimaaksi jatkuvan oppimisen vision mukaisesti ulottuu kaikkiin ikäluokkiin: lapsiin, nuoriin ja aikuisiin (Valtioneuvosto 2020). Jatkuva oppiminen tarkoittaa yksilöille jatkuvaa itsen tarkkailua, oman kehon ja potentiaalin virittämistä huippuunsa. On oltava vielä vähän aiemmin, enemmän, tehtävä nopeammin ja oltava parempi, kuin muut. Deleuzea (2005) siteeraten ja yhteiskuntapoliittisesti ilmaisten olemme siirtyneet kuriajasta

kontrollin aikaan. Kuriyhteiskunnissa aloitettiin koko ajan alusta, kun taas kontrollin yhteiskunnissa ei ikinä lopeteta mitään. Kontrolliajan ihminen on aaltoileva, radalle asetettu, jatkuvasti vuorossa– ”kaikkialla surffailu on jo syrjäyttänyt vanhat urheilulajit”.

Millaisten koulutuspoliittisten vaiheiden kautta sitten olemme kulkeneet nykyiseen tilanteeseen?

Suomalainen koulutusjärjestelmä on rakentunut useista kerroksista. Tänä vuonna tulee 100 vuotta siitä, kun kaikille yhteinen oppivelvollisuuslaki vahvistettiin Suomessa. Tuolloin kouluopetuksen tavoitteena oli muun muassa kansalaistaitojen vahvistamisen kautta yhdistää sodan runtelemaa kansaa. Tämän jälkeen opetuksessa vahvistuivat psykologiset mittaamiseen ja testaamiseen perustuvat menetelmät, joiden kautta pyrittiin havainnoimaan kasvatettaviin liittyviä yleisiä lainalaisuuksia ja normeja. Hyvinvointivaltion rakennusprojektissa koulutuksen tavoitteiksi nostettiin demokratia ja mahdollisuuksien tasa-arvo. (Varjo 2021.)

Tällä hetkellä koulutuksen suuntaviivoja ohjaavat kansainväliset muoti-ilmiöt, kilpailukyky, tehokkuus, huiputus- ja asiakkuusmantrat sekä individualistinen ja yrittäjämäinen ihmiskäsitys.

Suomalaisen yliopiston puvussa historiallisia laskoksia on vähintään yhtä paljon. Yliopistojen alkutaivalta tarkasteltaessa kuulee usein viittauksia sivistysyliopistoon. Sen keskeisiä painopisteitä olivat sivistys, tiede, opetuksen ja tutkimuksen välinen dialogi sekä valtion rooli yliopiston roolin takaajana. Sivistys nähtiin erilaisia ajatus- ja uskomusjärjestelmiä eli ideologioita ja yhteiskunnallisten ryhmien välisiä eroja siltaavana arvona. (Pritchard 2004.) Tätä 1960-luvulle ulottuvaa vaihetta on kutsuttu akateemisen perinteen vaiheeksi (Rinne, Jauhiainen & Kankaanpää 2004). Tämän jälkeen hyvinvointivaltion periaatteet ovat joutuneet vähitellen väistymään tehokkuuden ja tuloksellisuuden tieltä globaalien ja yhteiskunnallisten kehityskulkujen muuttaessa yliopiston tehtäviä ja roolia. On tapahtunut siirtymä globaalin uusliberalistisen koulutuspolitiikan vaiheeseen. Uusliberalistisessa koulutuspolitiikassa ajatellaan, että valtio on tehoton ja markkinat ovat tehokkaita. (Ball 2000; Davies & Bansel 2007; Deem 1998.) Uusliberalistisen koulutuspolitiikan logiikkaan kuuluu asioiden objektiviinen ja määrällisyyteen perustuva kontrolli. Sitä ei ole, mitä ei voida mitata.

Mitä sitten jatkuvan oppimisen tavoitteiden saavuttaminen ja tulevaisuuden huippuosaajien kehittäminen yliopistoilta ja yliopisto-opetukselta oikeastaan vaatii? Vastaus on tietenkin huippuopetusta ja yliopistossa opettajien korkeatasoista osaamista. Tutkimuksessani tarkastelin edellä kuvaamassani uusliberalistisessa jatkuvan oppimisen viitekehyksessä yliopistossa opettajien oppimisen arviointiin ja yliopisto-opetukseen liittyvää puhetta.

Tavoitteenani oli tarkastella yliopisto-opiskelijoiden oppimisen arviointia ja yliopisto-opetusta opetuksellisista eli pedagogisista sekä sosio-kulttuurisista ja poliittista näkökulmista käsin. Tutkimukseni perustui yliopistossa kasvatustieteellisillä tieteenaloilla opettavien haastatteluihin ja heidän tuottamaansa puheeseen.

Tuloksieni mukaan arviointia voidaan merkityksellistää ja kuvata useiden erilaisten näkökulmien eli diskurssien kautta. Arviointiin on pitkään liitetty arvostelu eli arvosanojen antaminen. Arvostelun diskurssilla on tärkeitä tehtäviä, joita liitettiin esimerkiksi yliopiston laatuun ja opiskelijavalikointiin. Oppimiseen tai sen tukemiseen arvostelua ei liitetty. Osaamisdiskurssi kertoi uudemmasta tavasta merkityksellistää arviointia. Se kertoi arvioinnista, johon liittyi laajojen ja moninaisten osaamistavoitteiden arviointi. Olen tulkinnut edellä mainitut diskurssit uuspedagogisiksi, sillä arviointi niiden mukaisesti toteutettuna on sekä ajallisesti tehokasta, että uuteen koulutuspolitiikkaan sopivaa.

Uuspedagogisten diskurssien lisäksi arviointiin liitettiin aikuisten oppimista syvemmin tarkastelevia näkemyksiä. Paremmin tietämisen diskurssi korosti arvioinnin ohjaavaa tehtävää. Sen tavoitteena oli opiskelijan tieteenala-alakohtaisen substanssiosaamisen ja siihen liittyvän teoreettisen ymmärryksen syventäminen tukemalla ja ohjaamalla oppimista arviointipalautteen avulla. Huolehtimisen diskurssi kertoi arvioinnista, jossa korostuivat opiskelijasta huolehtiminen, opiskelijan kokonaisvaltainen tukeminen ja elämäntilanteen ymmärtäminen. Arvioinnin tavoitteena nähtiin toivon luominen ja opiskelijan voimaantuminen. Kasvun diskurssissa arviointia ei nähty ainoastaan arviointina, vaan filosofiana. Kasvun diskurssissa arviointi representoitui filosofiana ja eettisestä kestävänä arviointina. Sen tehtävä oli tuottaa opiskelijoille sellaista eheyttävää ja kokonaisvaltaista hyvinvointia ja elämässä kokonaisvaltaisesti kannattelevaa pääomaa – jota joku voisi sivistykseksikin kutsua - joiden avulla opiskelijan olisi mahdollista val-

mistautua koventuneen työelämän haasteisiin.

Yliopistossa opettavien arviointipuheen kautta tarkastelin arvioinnin rakentumisen lisäksi sitä, mitä yliopistossa opettavat arvioinnin kautta yliopisto-opetuksesta kertoivat. Tutkimukseni mukaan yliopisto-opetus näyttäytyi arvioinnin tapaan useiden erilaisten jännitteiden välisenä kenttänä. Ne ilmentyivät uuspedagogiikan ja traditionaalisemmasta aikuisten oppimisesta juontuvien jännitteiden välillä. Tuloksien mukaan uuspedagogiikka on vahvistunut myös yliopisto-opetuksessa. Yliopiston tutkimustehtävä korostuu opetuksen ja pedagogiikan jäädessä taloudellisesti kannattavampien intressien varjoon. Vaikka tutkimus korostuu, yliopistoissa on kuitenkin pidettävä kiinni ja toteutettava sille yliopistolaissa annettua opetustehtävää. Opetus ja pedagogiikka ovat muuttumassa uuspedagogisiksi. Uuspedagogiikalla tarkoitan sellaisen opetuksen vahvistumista yliopistoissa, joka sopii yhteen uusliberalistisen koulutuspolitiikan tavoitteiden ja käytäntöjen, kuten suorituskeskeisyyden ja markkinoistumisen kanssa.

Opetuksen lisäksi uuspedagogiikalla on seurauksia myös opiskelijoille. Vapaat markkinat houkuttelevat opiskelijoita keräämään opintosuorituksia, tekemään täsmäiskuja eri oppilaitoksiin hankkiakseen kulloinkin tarvittavaa osaamista ja maksimoimaan näin työllistettävyytensä. Vapaat markkinat, kansainvälisyys ja digitalisaatio tuottavat myös ohipuhumista, koska opiskelijoiden ja opettajien väliset kohtaamiset ja vuorovaikutus vähentyvät, jolloin osapuolet eivät tule koskaan aidosti kohdatuksi ja asiat yhteisesti jaetuiksi. Suoritettuja opintopisteitä, tutkintoja ja työelämän jännittäviä mahdollisuuksia tavoitellessaan opiskelija jää lopulta yksin (Plamper & Jauhiainen 2021). Myös opettaja jää lopulta yksin, sillä digitaalisissa ympäristöissä toimiminen, massaluennot ja opiskelijoiden opintojen silppuuntuminen eri oppilaitoksiin kadottaa opetustyöstä siihen olennaisesti liittyvät inhimilliset ihmissuhteet, vuorovaikutuksen opettajan ja opiskelijan välillä sekä opettajan mahdollisuuden opiskelijan opintomatkan seuraamiseen.

Tutkimukseni mukaan arvioinnissa ja yliopisto-opetuksessa vallitsee jännitteinen kaksoissidos poliittisen ja pedagogisen välillä. Arviointia ja yliopisto-opetusta kehitetään uusliberalistisen koulutuspolitiikan, tehokkuuden ja työelämän tarpeiden suuntaisesti. Ne sopivat hyvin yhteen ajan vaatimusten kanssa mutta välttävästi akateemisen perinteen, aikuisten oppimisen pedagogiikan ja sivistyksen kanssa. Uuspedagogiikkaan perustuva opetus on yksinään riittämätön koulutuksen lähtökohta, sillä se perustuu työelämän ja talouden tarpeisiin. Siksi se on riittämätön vastaamaan yhteiskunnissa vallitseviin pirullisiin ongelmiin, kuten maailmanlaajuiseen pandemiaan. Tutkimukseni perusteella voin todeta, että arviointi, yliopisto-opetus ja pedagogiikka ovat uuspedagogisoituneet.

Arvioinnin ja yliopisto-opetuksen pedagogisemmat tehtävät ja käytänteet kuihtuvat, koska ne eivät ole yhteensopivia uusliberalismin tehokkuuden ja mitattavuuden logiikoiden kanssa. Tämä on sääli, sillä tässä ajassa niille on tarvetta enemmän kuin koskaan. Opintoihin ja oppimiseen syventyminen, sisältöjen palmikointi omiin kokemuksiin ja laajempiin yhteyksiin ovat aikaa ja ohjausta vaativia prosesseja. Opiskelijoiden kasvun kokonaisvaltainen tukeminen, reflektiivisyyden ja tietoisuuden kehittäminen edellyttävät monipuolisia opetus- ja arviointimenetelmiä, joissa korostuvat henkilökohtaisuus, keskustelu ja kohtaaminen.

Suomalainen kansallisfilosofi ja sivistysyliopiston isä Snellman esitti jo vuonna 1840 akateemiseen opiskeluun liittyvän näkemyksensä: ”*Ei voi olla niin, että opiskelija lähtiessään yliopistosta olisi ratkaissut kaikki tieteen ja elämän arvoitukset. Riittää, että hän on ratkaissut yhden, siinä tapauksessa, että hän on ratkaissut sen itse* (Snellman 1840). Tämä visio opiskelijoiden kriittiseen ja itsenäiseen ajatteluun kasvamisesta on edelleen yhtä ajankohtainen, kuin 200 vuotta sitten.

Olen tutkinut arviointia ja yliopisto-opetusta yliopistossa opettavien puheen kautta. Miksi näin? Eikö puhe ole vain merkki siitä, että huulet liikkuvat tai kuten Janne Saarikivi (2019) kuvailee sanoja ”ilmassa roikkuvina turhakkeina”. Kielen tehtäviä ei tule juurikaan arkipäivässä sen kummemmin pohtineeksi. Kieli ei ole kuitenkaan vain ikkuna maailmaan, vaan sen kautta tuotamme ja teemme maailmaa, itseämme ja muita sellaiseksi, kuin ne ovat. Kieli ja puhe eivät ole viattomia, niillä on paljon tehtäviä ja valtaa.

Olen pyrkinyt tutkimuksellani läpivalaisemaan arvioinnin ja yliopisto-opetuksen jännitteisyyttä ja niiden taustoja. Samalla olen halunnut pitää yllä kriittistä keskustelua äkkiseltään arkisina ja viattomina näyttäytyvien toimintojen ja päätösten taustoista ja niiden ideologisista pyrkimyksistä. Tavoitteenani on ollut tehdä tilaa

vaihtoehtoisille näkökulmille sekä osoittaa vaihtoehtojen moninaisuus ja niihin kytkeytyvä lupaus paremmasta tulevaisuudesta.

Tutkimustani voi luonnehtia kriittiseksi korkeakoulututkimukseksi. Mitä tai ketä sitten oikeastaan kritisoin? Kriittisyys ilmentyy tutkimuksessani ainakin kolmella tavalla. Ideologisen kritiikin kohteena ovat ne sosiaaliset käytännöt, joilla arviointia, opetusta ja niihin liittyviä toimijoita suostutellaan erilaisiin alistus- ja valtasuhteisiin, jotka saadaan näyttämään välttämättömiltä osilta yhteiskunnan hyvinvointia ja kehityskulkuja. Kritiikin kohteena ovat myös ne arvot ja uskomusjärjestelmät eli ideologiat, joihin käytänteet kulloinkin nojaavat. Kielen ja puheen kritiikki kohdistuu sellaisiin tekstin ja puheen muotoihin, joilla maailmaa yritetään saada näyttämään selkeältä ja yhteisiin tahtotiloihin perustuvalta rakennelmalta. Toimijoiden sijaan kritiikin kohteena ovat olleet ne sosiaaliset käytännöt, joiden kautta maailma saadaan näyttämään tietynlaiselta. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 411–439.)

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan asemoituminen tutkimukseen korostuu. Olen tarkastellut tutkimaani ilmiötä sisäpuolisena. Diskurssianalyysissa tutkija nähdään osana tutkimusprosessia ja osana tarkasteltavia diskursseja (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 411), joten sinällään tällainen kaksoisrooli ei ole ongelma.

Olen koettanut pitää mielessäni sekä itseäni ja haastateltavia että itseäni ja tutkimusilmiötä yhdistävät ja erottavat tekijät pyrkimättä kuitenkaan ulkoistamaan itseäni ainakaan keinotekoisesti näistä kummastakaan roolista (Guba & Lincoln 2005, 207). Yliopistonopettajan työhön liittyvät lähtökohdat auttoivat minua laajalti sekä tutkimustehtävän asettamisessa että sen ymmärtämisessä. Jos kuvittelen päinvastaista tilannetta, jossa olisin tutkinut arviointia ja yliopisto-opetusta yliopistokontekstissa ulkopuolisena, olisi ollut haastavaa ymmärtää niiden diskursiivista rakentumista niihin liittyvistä käytänteistä ja konteksteista ulkopuolisena.

Lopuksi voin todeta, että pedagogiikan näkökulmasta katsottuna arvioinnissa ja yliopisto-opetuksessa on viime vuosikymmeninä kuljettu pitkä matka oppimisen mittaamisesta ja testaamisesta kohti laadullisia, sosiaalisia, luovia ja opiskelijalähtöisiä opetus-, oppimis- ja arviointikäsityksiä ja -menetelmiä, joissa opiskelijoilla on aktiivinen rooli. Pedagogisesta näkökulmasta arvioinnin ja yliopisto-opetuksen kehittymisen suunta on ollut siis suotuisa. Arvioinnin merkitys ja tehtävät ovat muuttuneet, laajentuneet ja syventyneet. Arvioinnin merkitys osana oppimisprosessia, mutta myös osana opiskelijan koko elämänkulkua, on tiedostettu ja todettu tärkeäksi. Oman oppimisen ja toiminnan arvioinnin ja reflektoinnin taidot korostuvat jatkuvia muutoksia ja epävarmuuksia sisältävässä maailmassa, ja niiden kehittäminen on nähty tärkeäksi. Analyysini osoitti arvioinnin moninaiset tehtävät, merkitykset ja hyödyllisyyden näiden kaikkien tasojen näkökulmista. Arvioinnilla on laaja tehtäväkenttä, jonka tarpeita toteuttamaan tarvitaan erilaisia ja useita arviointidiskursseja. Kaikilla niillä on oma tärkeä tehtävänsä arvioinnin kentällä.

Tuloksieni mukaan arviointi, yliopisto-opetus ja opettajuus ovat muuttuneet tehtäviltään käytännöllisiksi eli muuttuneet pragmaattisiksi, poliittisiksi ja uuspedagogisiksi. Arviointia ja yliopisto-opetusta ei tulisi perustaa kuitenkaan ainoastaan uuspedagogiikkaan, vaan myös traditionaalisempia, lempeämpiä lähestymistapoja ja käytänteitä tarvitaan. Yksinomaan uuspedagogiikkaan perustuva arviointi ja opetus tuottavat lopulta yhtä kapean lopputuloksen, kuin niiden työelämälähtöiset lähtökohdat ovat.

Opiskelun, opetuksen ja arvioinnin ei tulisi koulutuksen millään portaalla typistyä tekniseksi ja tiedolliseksi osaamissilpuksi, pikapolitiikaksi, mittaamiseksi ja huiputusretoriikaksi, vaan niiden tavoitteiden soisi perustuvan yhtä lailla vastuulliseen tulevaisuusajatteluun, inhimillistä ja ekologista talouskasvua edistäviin yhteisiin tahtotiloihin ja tasa-arvoisten yhteiskunnallisten olosuhteiden yhdenvertaiseen mahdollistamiseen. Satavuotias Suomi ansaitsee osaamisvision lisäksi sellaisen vision, jossa korostuvat ”riittävän hyvät” kohtuulliset suoritukset, kaikkien hyvinvointi ja sivistys. Globaali pandemia ohjaa mielestäni viimeistään tässä vaiheessa maailmanhistoriaa kysymään ekososiaalisen sivistyksen ja jälkimaterialististen arvojen (vrt. Salonen & Bardy & Salonen & Joutsenniemi) suuntaisesti: olisiko viimein aika siirtyä yksityisen hyvän maailmasta yhteisen hyvän maailmaan? Maailmaan, jossa jokaisen yksilön hyvinvointi on kaikkien yksilöiden hyvinvointia ja jossa yhden yksilön kukoistaminen saa kaikki yksilöt kukoistamaan. (vrt. Unesco 2015.) ■

Lähteet:

Ball, S. J. (2000). Performativities and fabrications in the education economy: Towards the performative society? Education, globalization and social chance 27, 1–23. https://doi.org/10.1007/BF03219719

Davies, B. & Bansel, P. (2007). Neoliberalism and education. International Journal of Qualitative Studies in Education, 20(3), 247–259. https://doi.org/10.1080/09518390701281751

Deem, R. (1998). New managerialism' and higher education: The management of performances and cultures in universities in the United Kingdom. International Studies in Sociology of Education, 8(1), 47–70. https://doi.org/10.1080/0962021980020014

Deleuze, J. (2005). Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntiin. http://megafoni.kulma.net/index.php?art=184&am=1. Luettu 1.6.2021. Grönholm, P. (2019). HS selvitti: Osa lukiolaisista on niin stressaantuneita, että heitä ahdistaa ja itkettää joka päivä. https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000006087089.html. Luettu 15.5.2021.

Guba, E- G. & Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions and emerging confluences. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.), The sage handbook of qualitative research (s.191–215). Sage.

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (2016). Diskurssianalyysi liikkeessä. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino.

Plamper, R. & Jauhiainen, A. (2021). Opiskelijat korkeakoulun asiakkaina - Katsaus kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. Kasvatus 52(1), 79–84. https://journal.fi/kasvatus/article/view/107966

Pritchard, R. (2004). Humboldian values in a changing world: staff and students in German universities. Oxford Review of Education 30(4), 509–528. https://doi.org/10.1080/0305498042000303982

Rinne, R., Jauhiainen, A. & Kankaanpää, J. (2014). Surviving in the ruins of a university? Lost autonomy and collapsed dreams in the Finnish transition of university policies. Nordic Studies in Education, 34 (3), 213–232.

Saarikivi, J. (2019). Suomen kieli ja mieli. Helsinki.

Salmela-Aro K. & Peltonen, M. (2020). Yliopisto-opiskelijoiden hyvinvointi jatkaa laskua. https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/opetus/yliopisto-opiskelijoiden-hyvinvointi-jatkaa-laskua. Luettu 27.5.2021.

Salonen, A. O., & Bardy, M. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. Aikuiskasvatus, 35(1), 4–15. https://doi.org/10.33336/aik.94118

Salonen, A. O. & Joutsenvirta, M. (2018). Vauraus ja sivistys yltäkyllläisyyden ajan jälkeen. Aikuiskasvatus, 38(2), 84–101. https://doi.org/10.33336/aik.88331

Snellman, J.V. (1840). Om det akademiska studium. http://snellman.kootutteokset.fi/sites/default/files/02010_0.pdf. Luettu 2.6.2021.

Tervasmäki, T. & Tomperi, T. (2018). Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa. Niin & näin, 25(2),164–200.

Unesco (2015). Rethinking education: towards a global common good? https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555. Luettu 17.5.2021.

Valtioneuvosto. (2017). Opetusministeri Sanni Grahn-Laasonen Sivistys 100 -juhlaseminaarissa. https://valtioneuvosto.fi/sv/-/1410845/opetusministeri-sanni-grahn-laasonen-sivistys-100-juhla-seminaarissa-4-12-2017. Luettu 20.5.2021.

Valtioneuvosto (2020). Osaaminen turvaa tulevaisuuden: Jatkuvan oppimisen parlamentaarisen uudistuksen linjaukset. Valtioneuvoston julkaisuja 38. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162614/VN_2020_38.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 1.6.2021.

Varjo, J. (2021). Oppivelvollisuus 100 vuotta. Kasvatus, 52 (1), 3–6. https://journal.fi/kasvatus/article/view/107957